

HRAD STARÝ SVĚTLOV

RADIM VRLA

ÚVOD

Starý Světlov (okres Zlín, k. ú. Podhradí), vystavěný v dominantní poloze západní části hřebene Vizovických vrchů, patřil v rozmezí 14. a 15. století k významným moravským hradům. Jeho zříceniny dnes náleží k neméně významným kulturním památkám a objektům kastellologického zájmu a jako takové jsou uváděny ve všech odborných dílech zabývajících se souborně stavebním vývojem hradů v regionálním, moravském, či celorepublikovém měřítku (Kohoutek 1995, s. 87 až 92, Durdík, Bolina 2001, s. 115–116, Plaček 2001, s. 588–590).

Cílem tohoto článku je předložení nových poznatků, které významným způsobem doplňují dosavadní znalosti o lokalitě. Obsahem je především souhrn výsledků stavebně-historického průzkumu zříceniny, jehož součástí je, mimo jiného, i přesné zaměření¹⁾ a fotodokumentace. Zmíněný průzkum se mohl opřít

o závěry archeologické sondáže, prováděné zde v roce 1983 archeologickým oddělením Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně (srov. Kohoutek 1986, Kohoutek 1995).

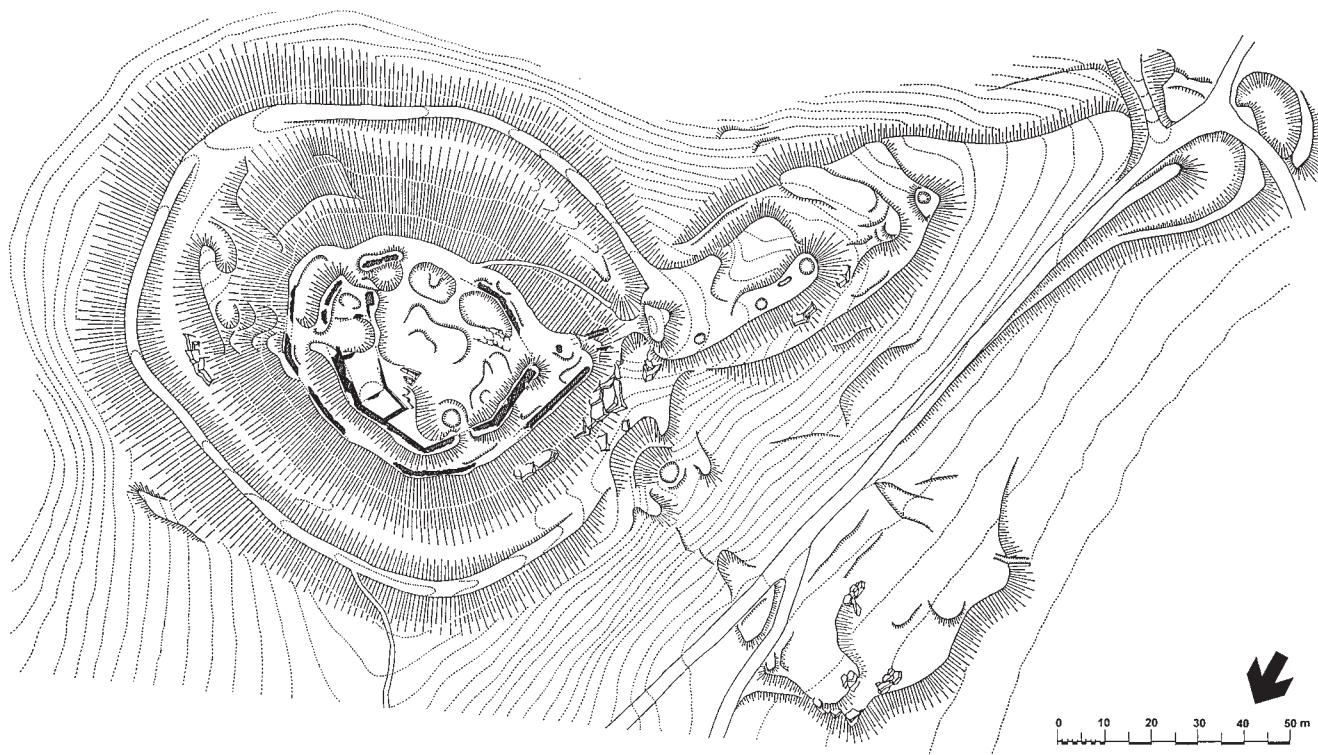
Autorovi archeologického výzkumu PhDr. Jiřímu Kohoutkovi CSc. děkuji za některé doposud nepublikované informace, které s jeho laskavým svolením zařazuji do níže uvedeného textu. Historické údaje jsou čerpány ze zevrubné studie PhDr. Zdeňka Pokludy (Pokluda 2000).

POLOHA

Hradní jádro zaujímá temeno výrazné skalnaté kupy (609 m n. m.), korunující západní část hlavního hřebene Vi-

Obr. 1: Starý Světlov, celkový pohled na lokalitu od východu (vpravo vrchol Baba, uprostřed jádro hradu, vlevo klesající terén předhradí).

Obr. 2: Starý Světlov (okres Zlín, k. ú. Podhradí), půdorys hradního jádra s předhradím (není-li uvedeno jinak, všechny kresby a fotografie autor, 2002).

zovických vrchů,²⁾ který zde vytváří spojnici mezi vrcholy Baba (635 m n. m.) a Brda (600 m n. m.). Staveniště hradu vystupuje ze zmíněné spojnice obou vrcholů (probíhající zhruba v ose sever-jih) východním směrem, a tvoří tak pohledovou dominantu kraje ležícího při východním úpatí uvedeného pohorí. Díky popsané poloze je ze Starého Světlova nerušený výhled východním, jižním až jihozápadním směrem až na hřebeny Bílých Karpat, tedy na území, kde se již od 14. století utvářelo panství, hledící ke hradu. Na severu a severovýchodě je výhled omezen výrazně vyšším vrcholem Komonec (672 m n. m.) a zmíněnou Babou, která rovněž převyšuje staveniště hradu; z jihu je výhled kryt jen o málo nižším vrcholem Brda, severozápadním směrem pak výhled poněkud omezuje zvolna klesající horská planina (obr. 1, srov. obr. 16).

POPIS

Náš zájem se soustřeďuje na poměrně rozlehlý areál, který obsahuje hradní jádro (s hlavní a parkánovou hradbou, palácem a relikty dalších staveb), prstenec opevnění kolem tohoto jádra a předhradí se dvěma zde rozlišenými částmi (pracovně označenými jako „horní“ a „dolní“). Součástí popisu jsou i některé terénní útvary v širším okolí hradu.

1. Hradní jádro: Jak jsme již výše uvedli, hradní jádro (obr. 2) zaujímá temeno skalnaté kupy čokovitého půdorysu o osách cca 70 × 45 m, ohraničené velmi strmými svahy, kterými místy prostupuje skalní stěna.

Okraje plochy jádra jsou (vyjma jižní strany) vymezeny zřetelnými relikty cca 1,2 m silné parkánové hradby, dochované většinou pouze ve formě střepů amorfního zdiva a terénních útvarů. Vnější líc této hradební zdi je patrný jen ve zlomcích na severovýchodní a severní straně (obr. 3, 4), jiná situace je dnes v západní části, kde v roce 1993 došlo k odkrytí vnějšího líce amatérskými sondami v délce cca 15 m (obr. 5). Z vnější strany je zde zeď patrná na výšku cca 140 cm, přičemž spodní část (v amatérském výkopu se její výška pohybuje kolem 60 cm, styk zdiva s podloží odkryt nebyl) vytváří o cca 15 cm předstupující sokl. Struktura líce lomového zdiva hradby je poněkud odlišná ve spod-

Obr. 3: Starý Světlav, zříceniny severní partie parkánové hradby jádra s pozůstatkem vnějšího líce zdiva, pohled od severovýchodu, stav v roce 1988.

Obr. 4: Starý Světlav, partie jako na obr. 3, současný stav; lícová partie v pravé dolní části, zachycená předchozím záběrem, již neexistuje.

ní rozšířené části, kde je použito drobnějšího kamene; horní partie sestává z větších kusů kamene rovných pečlivěji do horizontálních řad, vyklínovaných drobnými úlomky těžce horniny. Odkrytý vnější líc horní partie parkánové hradby nese doposud zbytky zajímavé povrchové úpravy: Povrch zdiva byl z převážné části zakryt hrubě nahozenou maltou (zřejmě totožnou s maltou zdicí) a následně (po vyžrání malty) opatřen kompaktní, hustou vápennou líčkou (líčka pokryla „omítané“ partie i obnažené plochy lícových kamenů (srov. Bayerová, Bayer, Vrla v tisku). V roce 1983 byl v archeologické sondě při vnitřním líci hradby rovněž zjištěn rozšířený sokl zdiva, probíhající ve stejné výši a dále zde byl zaznamenán blok zdiva, vytlačený ze své

Obr. 5: Starý Světlav, část vnější líce západní partie parkánové hradby jádra; na snímku patrné zesílení spodní partie zdiva a zbytky vápenných líček na horní části; pohled od severozápadu.

původní polohy kořeny stromů. Sonda zde odhalila kulturní vrstvu se stopami požáru, ze které byl vyzdvížen i vrchlík kamenné koule o interpolovaném průměru cca 15 cm (viz níže, srov. obr. 18/d).

Na severovýchodní straně se dochovalo zaoblené nároží parkánové hradby (obr. 6, 7), které I. L. Červinka omyllem považoval za zbytek bašty (srov. Červinka 1942, s. 64), na jižní straně nejsou její stopy (snad až na drobný úsek amorfního zdiva, který však pravděpodobněji náleží pozůstatkům vstupního objektu) výrazněji patrné. Vzhledem k určitému odstupu terénní hrany od předpokládaného vnějšího líce hlavní hradby (max. 3 m) však není možno vyloučit existenci parkánu i zde. Zjistitelná šíře parkánu se pohybuje mezi 8 – 4 m, přičemž největší šířky dosahuje ve východní části.

Výše zmíněný západní úsek parkánové hradby souvisel na jihozápadní straně se vstupním objektem, který výrazně vybíhal z linie hradby do příkopu. Nad povrch sutí pokrytého svahu dnes nepatrně vystupují oba líce jeho jihoovýchodní zdi ukončené nárožím (tloušťka zdiva odpovídá parametrům parkánové hradby, tedy cca 120 cm; fragmenty zdiva objektu byly obnaženy teprve nedávno zásluhou postupné eroze svahu jádra. Severozápadním směrem je patrný další líc zdiva vstupního objektu; jeho půdorysný průběh i mírný horizontální náklon jsou pravděpodobně výsledkem dlouhodobého působení tlaku kořenů stromů.

Popsané relikt parkánové hradby obklopují hlavní hradbu jádra, která vymezuje areál opět čočkovitého půdorysu

s osami cca 50 × 40 m. Půdorys hradby má tvar polygonu (snad oktagon?) a její tloušťka se ve sledovatelných úsecích pohybuje mezi 170 – 180 cm. Průběh hlavní hradby je (alespoň co se týče vnitřního líce) velmi dobře sledovatelný téměř po celém obvodu, vyjma jižní a jihovýchodní strany, kde je hradba patrná pouze ve formě terénních vyvýšenin, prostoupených amorfním zdivem. Nejlépe je průběh obou líců patrný v západním úseku, kde je hradba dochována v podobě výrazného valového útvaru, na jehož temeni vystupují úseky lícovaného zdiva (obr. 8). Na severní straně je dochována část koutové partie téže hradby (obr. 9), mezi západním úsekem a severním koutem je zachován průběh hradeb přerušen výraznou sníženinou. Přístupné plochy líců této hradby vykazují poměrně pečlivou skladbu lomových kamenů, pravidelně vrstvených, s důkladně vyklínovanými spárami drobnějšími úlomky. Popisované partie líců jsou dlouhodobě vystaveny povětrnosti a případné detaily povrchových úprav jsou již setřeny. Vnější nároží této hradby nejsou přístupná.

Vnitřní plocha jádra je poměrně členitá, její povrch se mírně svažuje jihozápadním směrem. Místa zde na povrch vystupuje skalní podloží (nejvýraznějším skalním útvarem je dvojice skalisek se stopami lůžek po dřevěných konstrukcích – srov. obr. 19, 20). Centrální část jádra je pokryta mohutnou vrstvou kamení (nejedná se zřejmě o suť vzniklou přímou destrukcí staveb, situace spíše působí dojmem depotu stavebního kamene, lámaného, či vybíraného ze stavby).

Zmíněné skalní podloží zřejmě dosahuje nejvyšší úrovně v severovýchodní části jádra, kde se nacházejí pozůstatky hradního paláce, přiloženého na spáru k hlavní hradbě. Na severovýchodní straně bylo archeologickou sondou v roce 1983 odkryto ostroúhlé nároží poměrně subtilních hradebních zdí. Nároží je armováno hrubě přisekanými kvádry, zeď přiložená ke hradbě má tloušťku cca 110 cm, navazující zeď pouze 90 cm. Spodní část subtilnější z těchto zdí je z exteriérové části tvořena o cca 20 cm rozšířeným soklem, nasedajícím na sklaní podloží (sokl se směrem k východu zužuje a pod dalším průběhem nádvorní zdi, která uhýbá k jihovýchodu, se vytrácí). Úroveň rozšířeného soklu vnějšího líce odpovídala přibližně archeologicky zjištěné úrovni podloží v interiéru stavby (cca 80–100 cm pod dochovanou korunou zdiva); na vnější straně terén klesá směrem do nádvorí. Součástí vnějšího líce této zdi byl i druhotně použitý architektonický článek s částečně odsekanou profilací. Z jeho polohy a situace okolního zdiva lze s velkou pravděpodobností usuzovat, že popsáný fragment sloužil jako parapetní část ostění drobného okénka, osvětlujícího místnost v severozápadní části paláce (obr. 10). Tato místnost byla na východě ohraničena interiérovou příčkou, jejíž existence byla prokázána pirátskou sondou, zjištěnou v roce 1993 (ve výkopu byla zřetelná část východního líce příčky a dále její přiložení na spáru k hlavní hradbě). Jihovýchodním směrem na tuto místnost navazovala rozsáhlejší prostora přibližně lichoběžníkového půdorysu. Při jejím severním koutě byl v rámci archeologického výzkumu v roce 1983 zachycena destrukce kamenné, zřejmě valené klenby a zbytek klenebního náběhu s přízdívkou při severovýchodní zdi. Ze suťové vrstvy zde byl vyzvednut fragment tesaného kamenného článku (viz níže, obr. 18/c). Nádvorní zeď místnosti je zde místy odebrána

až na skalní podloží. Další místnost byla v neznámé době postavena amatérskými výkopy, při kterých bylo odsud vytěženo značné množství sutí (s tímto zásahem zřejmě souvisí i suťový kužel na severovýchodním svahu jádra). Průběh obvodové hradby je zde přerušen (pravděpodobně odlámaním), nádvoří zeď je patrná v podobě valového útvaru, tvořeného poměrně nesoudržným amorfním zdívem. Ještě v roce 1988 byl zachován fragment severního koutu popisované místnosti, kde bylo možno rozlišit část vnitřního líce obvodové hradby, dále část jihovýchodního líce dělicí příčky (přiložené k hradbě na spáru) a subtilní přízdívku k téže hradbě, související s největší pravděpodobností rovněž s nasazením (valené?) klenby. Dnes je tato partie neznámými vandaly zcela zničena (obr. 11, 12). Místnost měla zřejmě téměř obdélný půdorys a její rozsah na jihovýchodní straně dnes vymezuje nepatrný fragment severozápadního líce dělicí příčky. Plocha dalších prostorů na jihovýchodě je oproti popsané místnosti poněkud vyvýšena a její povrch je modelován mělkou prohlubní. Na východě je ohraničena troskami amorfního zdiva hlavní hradby a na jihovýchodě pak svahem sníženiny, která zde proniká i terénními relikty zmíněné hlavní hradby. Sledovatelný průběh nádvoří zdi je zde ukončen fragmentem bloku zdiva obdélného půdorysu, který je s nádvoří zdi pravděpodobně svázán. Blok předstupuje o cca 120 cm před vnější líc nádvoří zdi a jeho délka je cca 2,5 m. Jeho nároží jsou tvořena rozměrnými, hrubě tesanými kvádry. Tato zajímavá situace byla rovněž odkryta nelegálním výkopem, zjištěným v roce 1998. Zdivo je zde poměrně nesoudržné, silně narušené kořeny stromů, povrch kamenů zde opět nese četné stopy maltové vrstvy nasvědčující existenci exteriérových omítek (obr. 13).

Na další, zřejmě lehčí zástavbu při jižním úseku hlavní hradby poukazují terénní prohlubně; její existenci potvrdila i archeologická sondáž v roce 1983, která zde odkryla silnou vrstvu propálené mazanice (dřevohlinitý objekt). Na severozápadním okraji západní prohlubně se nachází nízký a úzký skalnatý výchoz, nesoucí zřejmě stopy opracování. V severozápadní části jádra, poblíž výše zmíněného přerušení průběhu hlavní hradby, je patrná kruhová prohlubeň

Obr. 6: Starý Světlav, zaoblené severovýchodní nároží parkánové hradby jádra, pohled od východu, stav v roce 1988.

Obr. 7: Starý Světlav, partie parkánové hradby jako na obr. 6 – stav po destrukci západní části líce.

spojovaná místní tradicí se studnou.

Strmé svahy, ohraničující jádro hradu, jsou pokryty mohutnou vrstvou sutí z destruovaných stavebních konstrukcí jádra; z východního svahu, těsně pod reliktem parkánové hradby byla při archeologickém výzkumu vyzvednuta část masivního kamenného článku, interpretovaného jako část ostění (obr. 18/a). Na západní straně svahem prostupuje dramaticky rozpučená skalní stěna. Terénní anomálie při patě východního svahu může svědčit o recentní těžbě kamene, pravděpodobněji se však jedná o pozůstatky stavební činnosti (jedná se o jazykovitý terénní výběžek, jehož vnější hranu respektuje průběh okružního příkopu – pozoruhodný je fakt, že temeno výběžku je zhruba ve stejné výškové úrovni, jako temeno přilehlé části okružního valu – v jeho

Obr. 8: Starý Světlov, zříceniny západní části hlavní hradby jádra, pohled od severovýchodu; v popředí průběh vnitřního líce hradby, vpravo prostor parkánu.

Obr. 9: Starý Světlov, vnitřní líce severozápadního koutu obvodové hradby jádra, pohled od jihu.

blízkosti vystupuje na povrch opět skalní podloží – viz níže).

2. Vnější opevnění hradního jádra: Popsané jádro hradu je téměř po celém svém obvodu obklopeno širokým okružním příkopem (jeho šířka se při horním okraji pohybuje okolo 13 m), který je z vnější strany provázen mohutným valovým tělesem, jehož koruna převyšuje terén vně opevnění až o 7 m (zvláště na východní a severní straně) (obr. 14). Šíře tělesa valu se pohybuje mezi 12 – 20 m, šíře jeho koruny kolísá kolem 3 m.³⁾ Na západní straně je prstenec tohoto opevnění v délce cca 30 m přerušen; svažité terén zde modeluje výrazná kruhová prohlubeň. Na východní straně je příkop zaplněn sutí až po úroveň koruny valu.⁴⁾ Na severní straně vybíhá zpod paty tělesa valu krátký terénní jazyk,

související pravděpodobně s recentní těžbou kamene, jejíž stopy jsou patrné níže ve svahu.

3. Předhradí: Na jihozápadní straně přiléhá k popsanému prstenci opevnění poměrně rozsáhlá plocha bývalého předhradí (srov. obr. 2). Jeho konstrukce jsou dochovány pouze v podobě terénních nerovností a jsou rozloženy na temeni klesající šíje a jejím západním svahu (vymezení jeho plochy na severní straně dnes není zcela jasné). I když čitelnost jeho reliktnů je (v porovnání s hradním jádrem) poměrně nízká, můžeme zkoumanou plochu rozdělit na dvě části: „horní“, výraznější část, zaujímající nejvyšší partii areálu předhradí a část „dolní“.

„Horní“ část zaujímá v půdorysu zhruba obdélník se zkosenými rohy, o rozměrech 75 × 35 m. Na severozápadě je omezena terénní hranou, z jihozápadního čela vystupuje nízký suťový kužel s prohlubní na temeni, na jihovýchodě je nad poměrně strmým svahem opět terénní hrana s reliktem hradby v severovýchodním úseku. Za jihozápadním čelem nalezneme další, nevýrazný valový útvar, který zčásti přesahuje i zmíněnou jihovýchodní terénní hranu. Severovýchodní úsek plochy této části předhradí vyplňuje výrazně vyvýšená partie, jejíž severozápadní strana je tvořena téměř vodorovným terénním jazykem s prohlubní na jihozápadním okraji. Tato vyvýšená část na jihovýchodní straně navazuje na okružní val jádra a její severovýchodní okraj vytváří výrazná vyvýšenina, položená přímo naproti reliktnům branského objektu jádra.

Povrchový, ani archeologický průzkum zde doposud nerozpoznal fragmenty zděné architektury a je zde předpokládána zástavba lehčího charakteru (archeologická sonda z roku 1983 i v těchto místech potvrdila stopy požáru).

„Dolní“ část předhradí je na jihovýchodní straně omezena opět terénní hranou, navazující na jižní okraj „horní“ části. Tato terénní hrana pokračuje dál k jihozápadu až do sedla, kde terén opět začíná stoupat k nedaleké kótě Brda. Na svahu pod touto hranou můžeme sledovat stopy obdobného terénního útvaru, který se směrem k severovýchodu vytrácí. Přímě ve zmíněném sedle se dnes nachází recentní křižovatka čtyř lesních cest, která podstatně změnila starší terénní konfiguraci. I přes tento zásah lze dodnes

rozpoznat, že se zde nacházela fortifikační stavba, související s existencí středověkého hradu. Dnes zde nalezneme zbytek příkopu a vnějšího valu, který se obracel oblým (?) čelem proti stoupajícímu terénu zmíněného vrchu Brda. Další prohlubeň na jihozápadní straně může být reliktem jiného příkopu, provázejícího zmíněný val z vnější strany. Průběh valu je v podobě výše zmíněné terénní hrany zčásti patrný i v jihovýchodním svahu. Západní průběh tohoto opevnění je velmi narušen širokou lesní cestou, která zde prochází k severu do podstatně výše položeného sedla pod vrcholem Baba a sledovatelný průběh opevnění zde v její trase zaniká. Plocha této „dolní“ části předhradi východně od zmíněné lesní cesty nevykazuje další výraznější terénní nerovnosti (kromě zářezu pod severozápadním svahem „horní“ části; nepatrné náznaky terénních nerovností lze vysledovat i ve svahu pod přerušením prstence opevnění jádra). V západním svahu pod cestou je patrný výrazný terasovitý útvar (cca 30 × 60 m) s poměrně rovným povrchem (kromě vyvýšeniny v severovýchodní části a seskupení velkých kamenů).

4. Širší okolí hradu: Při popisu Starého Světlova je nutno zmínit i některé zajímavé terénní situace vně doposud popsaného areálu (obr. 15).

Poměrně dramatickou modelaci má severní a severovýchodní svah, který spadá do bažinaté planiny s prameništěm. Určení podílů lidských zásahů a půdní eroze je zde za současné situace velmi obtížné; při povrchovém průzkumu se zde jako nápadný jeví valový útvar (místy provázený mělkou depresí), který budí dojem reliktu ohrazení části svažité plochy. Za zcela prokazatelné zde však můžeme považovat pouze stopy po půdních sesuvech a těžbě kamene.

Na východním svahu pod opevněním hradního jádra nalezneme několik terasovitých útvarů, jejichž průběh přerušuje strmá skalní stěna. Jiná je situace na západní straně, kde postupně se svažující terén vytváří jakýsi přírodní amfiteátr, ohraničený vrcholem Baby, Starého Světlova a hřebenem Brda. Pod recentní lesní cestou, severně od výše zmíněného terasovitého útvaru lze při patě okolních svahů rozlišit obdobný útvar (přerušený cestou, mířící k Provodovu) s výraznější prohlubní a suťovým kuzelem v sousedství.

Nepříliš čitelná je situace v severozápadním sedle (ležícím na úpatí vrcholu Baba, který se nachází cca 250 m vzdušnou čarou od hradního jádra a převyšuje je téměř o 30 m). Toto sedlo vytváří plochý, téměř vodorovný hřbet, který je v nejužším místě překonáván zmíněnou lesní cestou. Na její severovýchodní straně lze dnes v těchto místech zaznamenat terénní prohloubeninu a suťový kužel na straně protější. Plocha hřbetu mezi zmíněným místem a opevněním jádra nevykazuje téměř žádné nerovnosti, pouze při severovýchodním okraji je patrná k jihovýchodu se vytrácející terénní terasa.

S existencí hradu lze pravděpodobně spojit i poněkud vzdálenější lokalitu, která zaujímá nejvyšší partii hřebene Brda (obr. 16). Hřeben vytváří dva nevýrazné vrcholy, z nichž jižní je vyšší (600 m n. m.). Na této kótě se nachází výrazné valové těleso, přehrazující průběh hřebene. Mohutný val je z vnější, severovýchodní části provázen reliktem příkopu a dalšího valu, na jihovýchodní straně je jeho průběh přerušen cestou, za kterou fortifikace vybíhá k severovýchodu a jazykovitě se stáčí zpět. Vymezení opevněného

Obr. 10: Starý Světlov, druhotně použitý architektonický článek u jihozápadního nároží paláce; v dolní části snímku patrný rozšířený sokl zdiva; pohled od západu, stav v roce 1984.

areálu na bočních svazích lze sledovat jen velmi nejasně, oproti k jihozápadu pokračujícímu hřebeni je zcela nečitelné. Vzdušná vzdálenost mezi čelem hradní fortifikace v sedle a popsáním valem činí cca 500 m. Při provádění archeologické mikrosondáže v roce 1989 byl v ploše opevnění nalezen soubor středověkých železných předmětů (ocílka, hrot šipu, nůž, apod.). I když se jedná nepochybně o středověký materiál, vzhledem opakovaným nálezům pravěkého archeologického materiálu kultury popelnicových polí z blízkých lokalit lze připustit pravěký původ fortifikace a její dodatečné využití ve středověku.

KAMENNÉ ARCHITEKTONICKÉ ČLÁNKY A MILITARIA

Jak vyplývá z výše uvedeného textu, přinesl archeologický výzkum i objev nečetného souboru kamenických detailů a zlomek kamenného projektilu.

Především se jedná o cca 115 cm dlouhý blok ostění (?) s poměrně širokým okosením – 26 cm (obr. 18/a). Tento prvek byl vyzvednut ze suti ve východním svahu jádra, těsně pod terénní hranou s předpokládanými pozůstatky parkánu. Článek je spojován s ostěním vstupu v hlavní hradbě, který je (především na základě nálezů tohoto článku) předpokládán právě na východní straně. Fragment byl v době archeologického výzkumu přesunut k lesní cestě, kde je ukryt dodnes.

Dalším fragmentem je cca 70 cm dlouhý kamenný kvádr s poškozenou profilací (pozůstatek oblounu?) a dochovanými ložnými hranami, který byl druhotně osazen ve zdivu západní části paláce (obr. 18/b, srov. obr. 10). Je předpokládáno, že při svém druhotném osazení tvořil parapetní část ostění drobného okenního otvoru (viz výše).⁵⁾

Posledním, dosud identifikovaným architektonickým článkem je drobný zlomek prostého hranolového profilu, jehož jedna stěna má zaoblený průběh (obr. 18/c). Snad se

Obr. 11: Starý Světlov, pohled na severní kout místnosti hradního paláce (3. místnost od západu); ve výkopu je zachycena část líce interiérové přičky (vlevo), přiložené na spáru k vnitřní líci obvodové hradby jádra; na pravo od styku přičky s hradbou je patrný fragment interiérové přízdívky; pohled od jihu, stav v roce 1988.

Obr. 12: Starý Světlov, současný pohled na partii zachycenou na obr. 11; fragmenty zdiva, schopné podat důležitější informace o stavebním vývoji hradu, jsou zřejmě nenávratně zničeny.

jedná o zlomek ostění záklenku stavebního otvoru (tento způsob interpretace může odporovat protější strana zaoblené hrany, která je opracována do hladké, přímé plochy). Tento zlomek byl nalezen v destrukci klenby, zjištěné v interiéru paláce (viz výše) a je uložen v depozitáři Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

Zajímavým nálezem je fragment kamenné koule, nalezený u parkánové hradby jádra, v blízkosti nově zjištěného branského objektu (obr. 18/d). Na základě zaměření fragmentu lze původní průměr koule stanovit na cca 15 cm. Z tohoto údaje lze usuzovat, že projektil zřejmě pochází z houfnice. Popisovaný zlomek je rovněž uložen v depozitáři zlínského muzea.

Nalezené fragmenty jsou cennými doklady architektonické výbavy hradu, jejich stav či charakter však neumožňují úvahy o přesnější době jejich vzniku. Kamenná koule, nalezená v blízkosti vstupu, může svědčit o pozůstatcích obléhání hradu, pravděpodobně souvisejícím s archeologicky zjištěnou požárovou vrstvou.

SOUHRN VÝSLEDKŮ DO-SAVADNÍHO BĚHÁNÍ

I. L. Červinka, kterého můžeme považovat za 1. badatele, který se popisem a podobou hradu vážněji zabýval, klade jeho vznik již do počátku 13. století (jako prvního držitele uvádí – bez udání pramene – k roku 1275 Heřmana ze Světlova). Hrad navštívil pravděpodobně v roce 1915 a v jeho jádru našel pouze nepatrné trosky zděných staveb, které interpretoval jako palác, věž a obloukovou hradební zeď s baštou na východní straně. Dále uvádí, že „také na náspe jsou všude stopy hradební zdi značné síly“. Součástí Červinkovy práce je i jednoduchý náčrt terénní situace (Červinka 1942, s. 64, obr. 26, Václavík 1930, s. 25 a 26).

Stručný popis hradu a náčrt půdorysu hradního jádra uvedl do moderní odborné literatury M. Plaček, který Starý Světlov zařadil mezi hrady s plášťovou zdí. V hradním jádře zde autor předpokládá zděný, trojprostorový palác a další zástavbu lehčího charakteru, trasu přístupové cesty do jádra klade na dno okružního příkopu, do kterého by měla vstupovat na západní straně. Dále uvažuje o exi-

stenci dovnitř otevřené věže se vstupem do parkánu (Plaček 1982, s. 338, obr. 1/1).

Blíže popis a interpretaci reliktů tohoto hradu nalezneme u J. Kohoutka, který zde 8.–12. srpna roku 1983 prováděl archeologickou sondáž. Na základě výsledků zmíněného výzkumu a v kombinaci s historickými relacemi potvrdil názor M. Plačka o zařazení Starého Světlova mezi tzv. plášťové hrady, jeho výstavbu klade do období kolem poloviny 14. století. K prvotní stavbě řadí jádro s palácem a okružním valem, přerušení okružního valu a prohlubeň na západní straně spojuje s možným vedením přístupové cesty, či erozivním narušením. U předhradí uvažuje se současnou, či pozdější (1. polovina 15. století) dobou vzniku (Kohoutek

1986, s. 201–219, *Kohoutek* 1995, s. 87–92). Z pozdějších prací je nutno uvést další zajímavý postřeh M. Plačka, který uvádí, že hradní palác byl dílem svázán a dílem přistavěn k hlavní hradbě. Z tohoto údaje autor vyvozuje mladší původ vzniku západní, užší části paláce (Plaček 2001, s. 588–590).

POKUS O INTERPRETACI NOVÝCH ZJIŠTĚNÍ

Na základě svědectví písemných i archeologických pramenů lze stavební aktivity na hradě Starém Světlově předpokládat v období mezi polovinami 14. a 15. století; starší stavba zde není doložena a existence významnějších mladších stavebních úprav není příliš pravděpodobná. Vzhledem k předpokládané osobě stavebníka (viz níže) je možno uvažovat o kvalitní stavbě i její výbavě, pro 1. polovinu 15. století je pak pravděpodobná snaha o posílení fortifikačních schopností hradu, případně rozšíření opevněného areálu. Za současné situace se lze jen s velkými obtížemi vyjádřit ke stavebnímu vývoji hradu, jisté skutečnosti však mohou napovídat, že fragmentárně dochovaný areál nevznikl v jedné stavební etapě.

K nejstarší stavební fázi hradu lze s velkou pravděpodobností přiřadit mnohoúhelník 1,7–1,8 m silné obvodové hradby, která je v různé míře zachování patrná téměř po celém obvodu. Průchod v této hradbě je předpokládán na základě nálezů rozměrného bloku tesaného ostění (?) ve východní partii (srov. *Kohoutek* 1995, s. 87), jeho širou okosené ostění však zřejmě náleží předpokládané pozdější fázi výstavby hradu (viz níže). Vzhledem k terénní situaci (odstup terénní hrany od vnějšího lince hlavní hradby) je nutno předpokládat již od samotného počátku existenci parkánu, a to zřejmě po celém obvodu stavby (situace na jižní straně není zcela jasná), i když dochované konstrukce parkánové hradby a vstupního objektu mohou být dílem pozdější výstavby, či úpravy (viz níže).

Výstavbu hradního paláce lze v rozsahu sledovatelného půdorysu označit za dílo jedné stavební fáze a teoreticky rovněž přiřadit k původní stavbě.⁹ Vzhledem k subtilitě konstrukci palácové stavby lze předpokládat, že výška jejího zdiva nemusela přesahovat korunu obvodové hradby (zde je

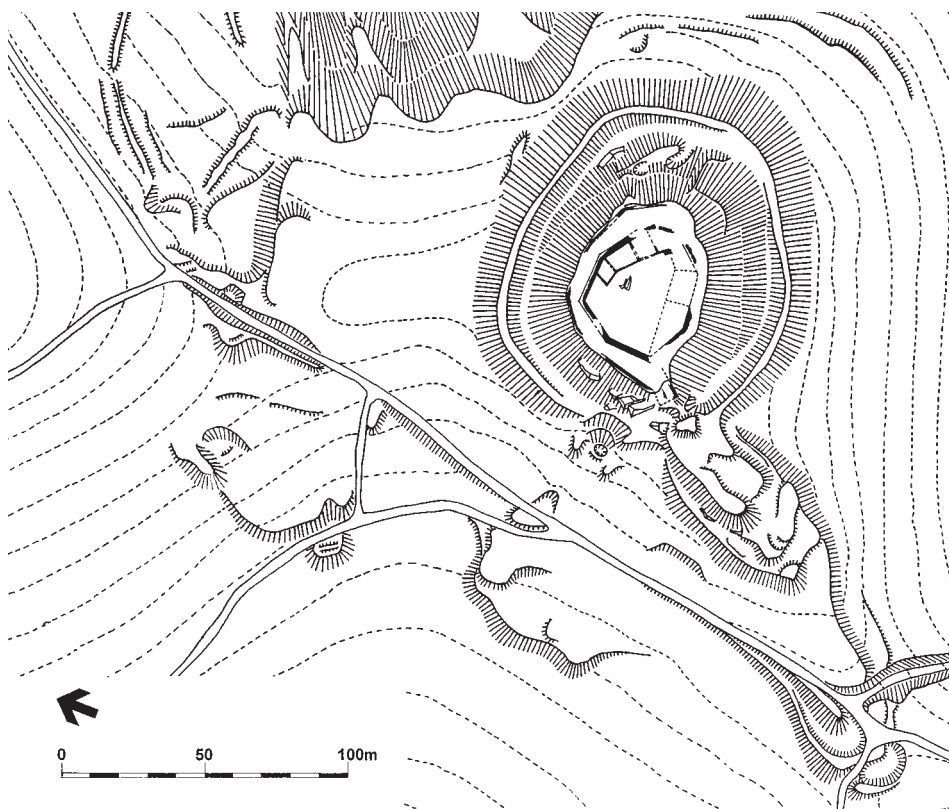

Obr. 13: Starý Světlav, pohled na nelegálním výkopem odkrytý blok zdiva; vlevo vnější líc nádvorní zdi paláce, vpravo zdivo a západní nároží bloku; na povrchu kamenů zbytky maltové úpravy, pohled od západu, stav v roce 1999.

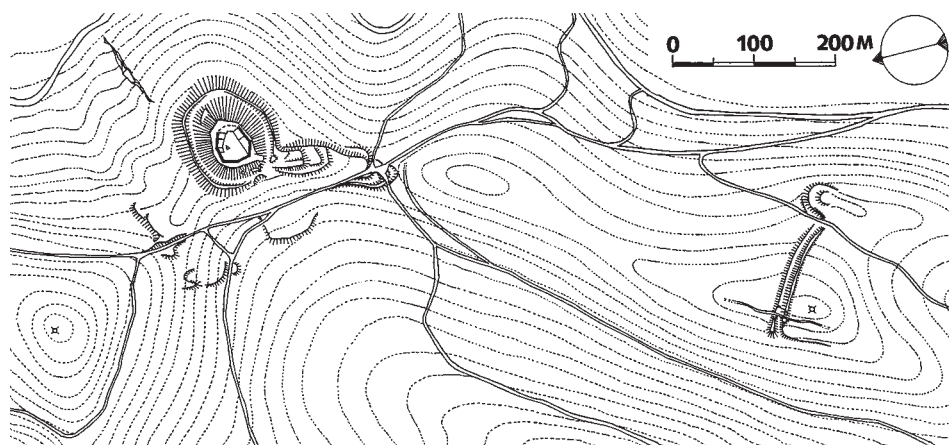

Obr. 14: Starý Světlav, pohled z prostoru hradního jádra na jižní partii okružního valu a příkopu, pohled od severovýchodu.

ovšem nutno upozornit na fakt, že dnes známe pouze tloušťky vnějších zdí úzké západní části paláce). Výjimkou je masivní pylon zdiva v jihovýchodní části paláce, který je zřejmě do nádvorní zdi vevázán. Jeho původní funkci dnes nelze spolehlivě určit, pravděpodobně se jedná o pilíř, nesoucí neznámou konstrukci ve vyšších partiích stavby (arkýř, komunikační konstrukce). Existence této konstrukce může svědčit o komplikovanějším stavebním řešení hradního paláce. Jeho pozdější stavební úpravy dokládá druhotně použitý kamenický článek v jeho severozápadní části, dílem pozdějších úprav může být i vložení valených(?) kleneb, zjištěných ve dvojici palácových místností. Ve své výsledné podobě se jednalo o minimálně čtyřprostorový, poměrně úz-

Obr. 15: Starý Světlov, situace hradu a nejbližšího okolí; vpravo dole jižní horské sedlo pod vrcholem Brda, vlevo sedlo severozápadně pod vrcholem Baby.

Obr. 16: Starý Světlov, širší situace v okolí hradu; vpravo fortifikace na vrcholu Brda, vlevo dole vrchol Baba.

ký objekt (cca 5,5–9 × max. 27 m) s klenutým, polozapuštěným přízemím; k jeho architektonické výpravě patřila v kameni tesaná ostění otvorů, jeho interiéry byly vytápěny kachlovými kamny (srov. Kohoutek 1986).

Zástavbu lehčí konstrukce (bez možnosti přesnějšího určení doby jejího vzniku) lze předpokládat při celé jižní straně nádvoří, její půdorys zřejmě kopírují dnešní terénní sníženiny. Pozůstatky případných dalších staveb zatím nebyly v prostoru jádra identifikovány.

Srovnáním vzorků zdicích malt lze předpokládat, že sledovatelné zbytky parkánové hradby (alespoň v přístupných partiích) jsou současné s do příkopu vysunutým branským objektem. Ten známe především z fragmentů jeho jihovýchodní zdi a jižního nároží. Šířku objektu dnes nelze stanovit, fragment dalšího, kořeny narušeného zdiva, může

pocházet z příčky dělicí interiéru objektu ve dvojici průchodů. Vzhledem k subtilitě zdiva objektu (která odpovídá mocnosti parkánové hradby) lze předpokládat, že jeho výška zřejmě nepřesahovala výrazně úroveň koruny parkánové hradby.⁷⁾ Pro jeho výrazné vysunutí z linie hradby jej lze považovat za relativně vyspělý prvek s možností flankování; na základě možných analogií nelze vyloučit možnost jeho pozdějšího vzniku.⁸⁾ S popsaným vstupním objektem je zřejmě současná přilehlá partie parkánové hradby, opatřená (alespoň z vnější strany) výše popsaným vápenným nátěrem. Sledovaná situace nám umožňuje předpokládat, že vápennou líčkou byla pokryta celá plocha dochovaného vnějšího líce hradební zdi (tato část parkánové hradby přitom pravděpodobně nebyla součástí žádné budovy, z její vnitřní strany se předpokládá volný prostor, kterým byla vedena přístupová cesta; srov. Kohoutek 1995, s. 87). Vzhledem k tomu, že malta, kryjící velkou část povrchu zdiva a zčásti tvořící podklad vápenné líčky je (alespoň na základě vizuálního průzkumu) totožná s maltou zdicí, lze popsanou úpravu interpretovat jako původní řešení, související s výstavbou parkánové zdi (resp. její sledované části). V rámci moravských hradních staveb lze toto zjištění považovat za významný (a doposud snad ojedinělý) doklad povrchové úpravy zdiva fortifikační stavby. Dosavadní absence srovnávacího materiálu neumožňuje

konstatovat, je-li možno tuto úpravu považovat pro dané období za běžnější, či výjimečnou.

S výše uvedenou možností pozdějšího vzniku dochované parkánové hradby se vstupním objektem pak může korespondovat i výše zmíněné široké okosení (26 cm) fragmentu ostění předpokládané brány v hlavní hradbě.

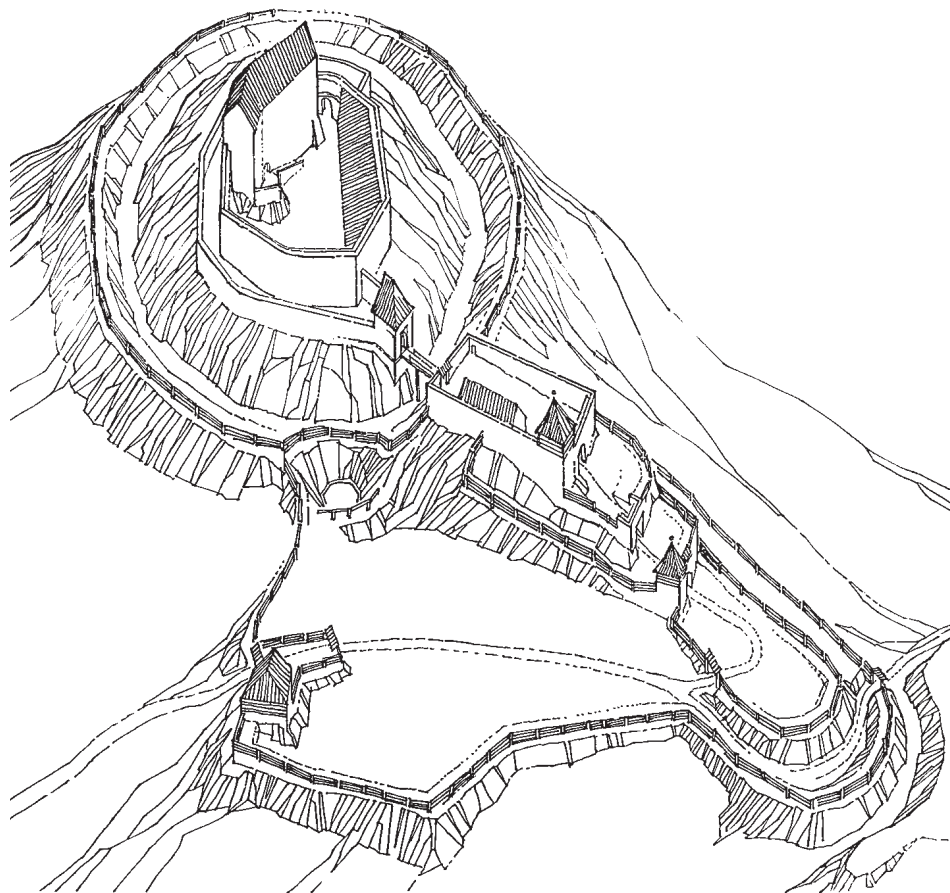
Prstenec okružního příkopu s valem zřejmě obklopoval hradní jádro již od počátku; otázkou zůstává, jestli monumentální rozměry této fortifikace nejsou zčásti dílem pozdějších úprav.⁹⁾

Problematika předhradí je (vzhledem k nízké čitelnosti jeho pozůstatků) poněkud složitější. Relikty „horní“ části předhradí jsou oproti velmi zřetelným a čitelným zříceninám jádra poměrně nevýrazné. Přesto zde lze rozeznat „vnější“ opevnění v podobě terénních hran na západní, východní

a jižní straně a výše položenou partii „vnitřní“ (napojenou na okružní val jádra) s předpokládanou lehčí zástavbou. Menší čitelnost této partie hradu lze vysvětlit zmíněnými konstrukcemi lehčího charakteru, v úvahu zde však přichází i možnost intenzivní těžby stavebního kamene v této (oproti jádru poměrně snadno přístupné) části areálu, která by mohla vést k setření výraznějších terénních relikvů. S ohledem k již několikrát zmíněnému vojenskému významu hradu v 15. století lze předpokládat zdokonalení jeho opevnění i eventuální existenci tábora, či osídlení v jeho okolí. Jako doklad takovéto činnosti lze interpretovat pozůstatky opevnění v jihozápadním sedle (pod vrcholem Brda), event. náznak příkopu(?) v sedle severním. Fortifikace, jejíž plocha zřejmě podstatně rozšířila hradní areál, byla těžce postižena vedením recentních lesních cest, přesto však lze uvažovat o tom, že zde bylo záměrem připojit k již existujícímu areálu plochu minimálně na jihozápadní a západní straně předhradí. Proti stoupajícímu terénu na jihozápadní straně byla tato plocha vymezena příkopem (dvojitým?) a valem, na východní straně fortifikace plynule navázala na jihovýchodní nároží staršího předhradí (náznak valu se zde v terénu vytrácí). Severním směrem sledované opevnění plynule pokračuje mírným půdorysným zaoblením, jeho další průběh je však narušen recentní cestou (situace je zde navíc zřejmě změněna vlivem zvodnění svahu).

Rozsah tohoto vnějšího opevnění (vzhledem k výše uvedeným okolnostem) dnes nelze spolehlivě určit. Jako pravděpodobná se jeví možnost, že k jeho pozůstatkům náleží terasovitý útvar v západním svahu pod recentní cestou.¹⁰⁾

Výše uvedené okolnosti znesnadňují rovněž pokus o rekonstrukci přístupové trasy. S určitou pravděpodobností lze (především vzhledem k terénní konfiguraci) za historickou přístupovou komunikaci označit dnešní lesní cestu, stoupající mírným svahem pod návrší se zříceninou hradu od západu. Její vstup do vnějšího opevnění nelze stanovit, v úvahu zde (mimo jiných míst) přichází partie kolem zmíněného terasovitého útvaru v západním svahu. Do „horní“ části předhradí pak pravděpodobně vstoupila v jeho severní části (v blízkosti výrazné prohlubně, přerušující průběh okružního valu jádra), odkud mohla pokračovat (v náznacích dochovaném parkánu, či při jeho západní straně) až k jižnímu čelu předhradí. Zde se otočila o 180°, aby v trase, kryjící se přibližně s podélnou osou „horního“ předhradí, vystoupala až k nejvyššímu bodu této části areálu, spojeného mostní konstrukcí s branským objektem hradního

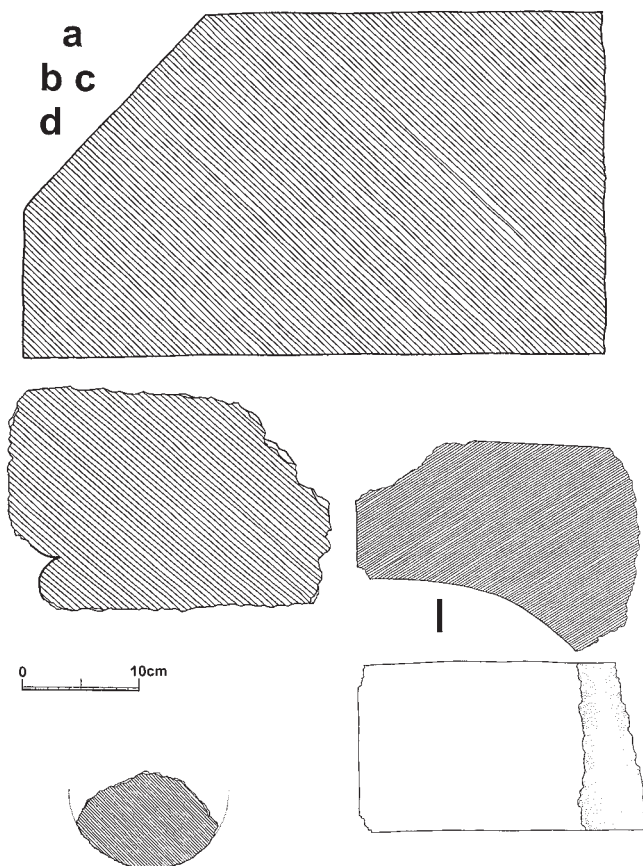

Obr. 17: Starý Světlav, pokus o perspektivní rekonstrukci stavu hradu v polovině 15. století dle Ing. arch. Pavla Šimečka; autor kresby předpokládá, že stavba paláce přesahovala výšku hradební zdi, na jižní straně jádra neuvažuje o případné existenci parkánu; pohled od západu (kresba P. Šimeček, 2003).

jádra. Z tohoto objektu (přístupného z předhradí mostní konstrukcí) pak komunikace pravděpodobně prošla západní, severní a východní uličkou parkánu až k místu předpokládaného vstupu v hlavní hradbě na východní straně (srov. obr. 17).

Na základě výše uvedeného se nyní pokusíme vyslovit teoretický nástin stavebního vývoje hradu v kontextu s dochovanými písemnými prameny. První písemná zmínka o hradě Světlavě pochází z roku 1360, kdy patřil bratřím Albrechtovi a Vilémovi ze Šternberka. Interpretace archeologických nálezů (ty potvrzují život na hradě v období od 2. poloviny 14. století do počátku století 16.; srov. Kohoutek 1986, s. 207–212) i výsledků stavebního průzkumu umožňují výstavbu hradu rámcově položit do období kolem poloviny 14. století. Za stavebníky je tedy s jistotou pravděpodobností možno označit zmíněné bratry, případně jejich otce Albrechta, který zemřel někdy v letech 1347–53.¹¹⁾ Původní jádro šternberského Světlava (řazené odbornou literaturou k typu hradů s plášťovou zdí) bylo obklopeno polygonem hlavní hradební zdi a parkánem (jeho hradba mohla být v počátku lehčí konstrukce) a obsahovalo zděný, poměrně úzký a protáhlý, původně zřejmě plochostropý palác. Součástí původní zástavby již mohly být i objekty s lehčí konstrukcí při jižní straně nádvoří. Hradní jádro bylo zřejmě od počátku obklopeno okružním valem, na který na jihozápadě navazovalo předhradí s lehčí zástavbou.

Pravděpodobně s jistým časovým odstupem byly provedeny významné stavební úpravy paláce, do jehož suteré-

Obr. 18: Starý Světlav, zaměření kamenických prvků, nalezených na hradě: a - profil bloku ostění brány (?), b - profil článku ze západní části paláce (druhotně použitý prvek), c - profil článku z interiéru paláce, d - fragment kamenného projektilu z parkánu při vstupním objektu.

nu byly vloženy klenby a pravděpodobně došlo i k přestavbě parkánové hradby. Mohlo se jednat o úpravu, či novou výstavbu jejího západního, severního a východního úseku včetně vstupního objektu, vysunutého do příkopu (pozůstatek eventuální starší konstrukce parkánové hradby může obsahovat nejasná situace při jižní straně hlavní hradební zdi). Zkvalitňování obytné části hradu i výstavba solidní konstrukce parkánové hradby, jejíž povrch byl opatřen bílou líčkou,¹²⁾ musely proběhnout nejpozději do 20. let 15. století.¹³⁾ Ve 2. polovině 14. století byl hrad ve vlastnictví zlínsko – světlavské větve rodu (starší z výše jmenovaných bratří Vilém zemřel kolem roku 1389, jeho synem Albrechtem pak po roku 1392 vymírá tato šternberská větev po meči), poté statek drží Eliška ze Šternberka s manželem Vokem z Kravař, později pak Jaroslav ze Šternberka a Veselí, který padl r. 1420 na Zikmundově straně pod Vyšehradem.

Nedlouho na to vykupuje Světlav (spolu s nedalekým Brumovem) král Zikmund jako strategický bod na moravsko-uherském pomezí, později jej věnoval své manželce Barboře Celské, která hrad světila uherskému válečníkovi Pankráci ze Sv. Mikuláše. V rozmezí 30.–40. let (do roku 1449) je hrad sídlem početné válečné družiny, která podnikala nájezdy na uherskou i rakouskou stranu (prameny uvádí až 700 mužů jízdy i pěších). S intenzivním vojenským využíváním hradu v této době pravděpodobně souvisí vybudování nového fortifikačního systému, budovaného zřejmě s použitím lehčích konstrukcí. Ten přihradil k dosavadnímu areálu poměrně vekou plochu na jižním a západ-

ním svahu. V rámci opevňovacích prací mohlo dojít i k úpravám okružního valu kolem jádra. Pro tuto fázi výstavby lze teoreticky stanovit výše zmíněnou trasu přístupové cesty. Zřejmě v téže době byla opevněna či využita i cca 0,5 km vzdálená fortifikace na kótě Brda. Fortifikační práce, související s obdobím 30.–40. let 15. století lze pravděpodobně charakterizovat použitím lehčích stavebních konstrukcí v kombinaci se zemními pracemi a případným využitím starších opevnění (Brda). Teoreticky můžeme předpokládat, že v tomto období byl již pozitivní stavební vývoj hradu uzavřen.

Uvedeného roku 1449 byl hrad představiteli moravské zemské správy od Pankráce vykoupěn a obratem prodán Burjanovi z Vlčnova a Zichovi z Lipiny. Za významného držitele hradu Jindřicha z Lipé (nejvyšší český maršálek a příbuzný krále Jiřího, Světlav drží od roku 1466) došlo pravděpodobně v rámci česko-uherských válek k poškození hradu, které je indikováno požárovou vrstvou (ta je archeologicky zachycena na předhradí, v jižní části jádra a v parkánu u vstupního objektu – zde byl navíc nalezen i úlomek projektilu z houfnice). S následnými majiteli hradu, pány z Landštejna, je již spojena výstavba hradu Nového Světlava nad Bojkovicemi, kladená do 80. let 15. století. Poškozený a na okraji rozsáhlého panství ležící hrad, nazývaný nyní Starý Světlav, byl zřejmě ještě jistou dobu nějakým způsobem využíván (srov. Kohoutek 1986), v roce 1517 je však uváděn jako pustý.

V období po opuštění hradu byla okolní terénní situace výrazně měněna budováním zmíněných lesních cest, povrch některých ploch (hlavně „dolní“ část předhradí) mohl být upraven a i v souvislosti s možným využitím na pastviny, které ve zdejších vysokých polohách nebyly vzácností. Na modelaci terénu, zvláště v okolí hradu se podílely i půdní sesuvy.¹⁴⁾

Do dnešní podoby Starého Světlava se však nejvýrazněji zapsala výše zmíněná těžba stavebního kamene, která mohla vážně poškodit předhradí (viz výše) a způsobila likvidaci převážné části kamenných konstrukcí jádra. Z této doby pravděpodobně pochází velké množství lomového kamene, které pokrývá centrální část nádvoří a snad i některé terénní útvary v západním svahu pod hradem. I. L. Červinka snad již k r. 1915 uvádí, že „podklad je tu všude skalnatý, mohutné balvany vystupují z jeho boků v příkopu od východu i západu, kde byl načat lom a tím násyp i bok vrcholu poněkud poškozen“ (Červinka 1942, s. 64). V hradním jádru nacházíme rovněž stopy poměrně rozsáhlého výkopu ve východní části paláce, který pravděpodobně souvisí se zde tradovaným hledáním pokladů. Snad nejstarší informace o této aktivitě přinesl již V. Peřinka: „Ke zříceninám podnikly se ze Lhoty (dnešní Horní Lhota – pozn. autor) dvě výpravy hledat zasypaných pokladů. První na počátku 19. stol. skončila smrtí vůdcovou a zmrzačením většiny účastníků; lid proto tuto událost fantasticky vyšperkoval. Druhá byla r. 1864 – ale nenašlo se nic.“ (Peřinka 1907, s. 151–152), podle ústního podání zde „zlatokopové“ řádili ještě v 1. půli XX. století.

Jedním z posledních významnějších zásahů do hradního areálu byla archeologická sondáž v roce 1983. Po ukončení výzkumu byly tyto sondy zaházeny a v terénním reliéfu se dnes výrazněji neuplatňují. V pozdější době, hlavně ale v 90. letech 20. století byla terénní situace jádra (zvláště

u západní partie parkánu a jižní partie paláce) narušena zmíněnými pirátskými výkopy.

ZÁVĚR

Zříceniny hradu Starého Světlova patří k objektům, jejichž torzální stav a obtížná přístupnost je odsouvá mezi „zapomenuté“ památky, které v ústraní přežívají v neměnném stavu. Výše uvedený text (mimo jiného) jasně poukazuje na důležitost a užitečnost sledování stavu takovýchto lokalit. Jejich „neměnnost“ je pouze zdánlivá a průběžná terénní prospekce zde může přinést velmi zajímavé výsledky. U sledované památky byly takovýmto způsobem odhaleny zbytky vstupního objektu,¹⁵⁾ unikátní povrchové úpravy parkánové hradby i doposud neznámé detaily z hradního paláce. V kombinaci s terénní prospekci (identifikace fortifikačních staveb v okolí jádra), výsledky archeologické sondáže a s využitím zevrubné archivní studie pak bylo možno vyslovit některé nové závěry ohledně stavebního vývoje hradu.

V samotném závěru zmiňme alespoň okrajově problematiku památkové ochrany lokality. Jak je již v úvodu řečeno, zříceniny Starého Světlova představují významnou kulturní památku; ta již poskytla a nadále je jistě schopna poskytnout cenné a nenahraditelné vědecké informace. Její hodnota však spočívá i v estetické oblasti. Osamělá, horská poloha hradu, monumentální hmota terénního útvaru hradního jádra a staleté prorůstání kořenů stromů do skalního masivu i středověkého zdíva působí na dnešního návštěvníka mimořádným emotivním dojmem. Ochrana uvedených hodnot, které jsou pro torzální architekturu charakteristické (srov. Štulc 1994), je samozřejmě velmi složitým problémem. Přirozená a pomalá eroze zapříčiněná působením povětrnosti a kořenového systému stromů (např. erozí obnažené fragmenty vstupního objektu v parkánové hradbě, či kořeny stromů vytlačovaný blok zdíva v přilehlé partii parkánové hradby) je zde v rychlosti a rozsahu předstížena častými vandalskými zásahy. Nejozřejavějším problémem je zde zřejmě ochrana zanikajícího zdíva (srov. obr. 19 a 20, 3, 4, 6 a 7), terénních a archeologických situací, jejíž řešení však již přesahuje rozsah a cíl tohoto příspěvku.

Obr. 19: Starý Světlov, nejstarší doposud zjištěná fotografie zřícenin hradu z doby před rokem 1907; pohled od jihu na skalisko v prostoru nádvoří (upravo) a západní partii obvodové hradby jádra (repro z: Peřínka V., 1907, obr. 29, s. 151).

Obr. 20: Starý Světlov, současný stav partie z obr. 19, koruna zřícenin hradby je (zvláště v levé partii) výrazně snížena.

POZNÁMKY

- 1) Jako podkladu pro předkládaný plán bylo využito geodetického zaměření lokality, provedeného v roce 1982 Ing. Koplíkem pro Oblastní muzeum Gottwaldov (v souvislosti s programem archeologického výzkumu hradů jihovýchodní Moravy, prováděného J. Kohoutkem). Přímě v terénu bylo provedeno zpřesnění terénního reliéfu, korekce průběhu zdí jádra (západní nároží paláce) a zakreslení nově zjištěných situací. Rozsah plánu byl rozšířen o terénní útvar v západním svahu pod lesní cestou. Náčes širší situace kolem hradu byl doměřován pásmem do podkladu parcelní mapy 1 : 2000. Zřejmě první schématickou skicu zřícenin hradu vyhotovil I. L. Červinka, který hrad navštívil snad již v roce 1915 (Červinka I. L. 1942, obr. 26). Přesnější terénní náčes půdorysu hradního jádra publikoval M. Plaček (Plaček M., 1982, s. 336, obr. 1/1). J. Kohoutek pak v roce 1986 publikoval první strojové zaměření půdorysu jádra i předhradi s podélným výškovým profilem terénu (Kohoutek J., 1986, s. 206, plán č. 3 a 4 – součástí článku je i de-

- tail jádra s vyznačením polohy archeologických sond), toto zaměření bylo podkladem pro další púdorys (jádro + část předhradí), publikovaný týmem autorem (Kohoutek J., 1995, s. 92, obr. 94). V roce 2001 byly publikovány 2 nákrisy púdorysu hradu; M. Plaček uvedl doplněný a rozšířený púdorys lokality (rovněž jádro a část předhradí, púdorys zčásti akceptuje strojové zaměření lokality – Plaček M., 2001, s. 589, obr. 1143) a P. Bolina terénní nákris (ten nevyužívá dříve publikovaného strojního zaměření; zřejmě zachycuje stav objektu před provedením archeologického výzkumu, v textu to však není uvedeno – Durdík T., Bolina P., 2001, s. 115).
- 2) Hřeben Vizovických vrchů je vystaven ze středně až hrubě zrnitých křemenných pískovců, náležejících zlínskému souvrství (středněocenního stáří) račanské jednotky magurského flyše – Vůjta M., Krist J., Gírgel M., 1995.
 - 3) Zbytky „hradební zdi značné síly“, které na okružním násypu zmiňuje snad k roku 1915 I. L. Červinka, dnes nejsou patrné; srov. Červinka I. L. 1942, s. 64.
 - 4) I. L. Červinka zde, snad již k roku 1915, zmiňuje lom, který z východní a západní strany poškodil násyp i bok vrcholu – srov. Červinka I. L. 1942, s. 64. J. Kohoutek situaci na západní straně interpretuje jako pozůstatek přístupové cesty, či erozivní narušení – srov. Kohoutek J., 1995, s. 87.
 - 5) Zeď s druhotně použitým architektonickým článkem leží v ploše archeologické sondy, která odkryla severovýchodní nároží paláce; při jejím hloubení nebyla vybrána vrstva sutí, vyplňující výlom ve zdivu nad zazděným fragmentem, a jeho existence tedy nebyla zaznamenána. Po zasypaní sondy zde došlo k amatérskému výkopu, který odtěžil zmíněnou suť a odhalil popisovaný fragment (1985); později došlo k jeho vandalskému vylomení a shození na dno severní partie příkopu, kde byl autorem roku 1998 nalezen a zakryt sutí.
 - 6) Dodatečnému připojení západní užší části, předpokládanému M. Plačkem (Plaček 2001, s. 588 – 590), odporuje plynulý průběh fragmentu nádvorní zdi, zachycený archeologickým výzkumem. Ze situace dochované přímo nad terénem, patrné z dokumentace archeologického výzkumu, či z historické fotodokumentace vyplývá, že všechny tři zkoumatelné příčné zdi paláce byly k hlavní hradbě přiloženy na spáru, což odporuje tvrzení téhož autora.
 - 7) Interpretace pozůstatků objektu jako vstupní věže není na základě dochované situace příliš pravděpodobná – srov. Plaček M. 1982, s. 338, týž 2001.
 - 8) Parkánovou hradbu s výrazně vysunutým vstupním objektem před její vnější líc zaznamenáváme na Moravě např. jako zatím blíže nedatovatelnou u hradu Doubravice, obecně do 14. století je kladena výstavba hradby se vstupním objektem na Templštejně (Plaček, M. 2001, s. 638), do období konce 14. až poloviny 15. století pak 5. brána hradu Sovince (tamtéž, s. 578)
 - 9) V této souvislosti nelze vyloučit ani možnost, že výše popisovaný terénní jazyk, vybíhající z paty severovýchodního svahu jádra je pozůstatkem konstrukce, umožňující komunikační propojení hradního jádra s fortifikačně využitelnou korunou valu. O existenci zdíva „značné síly“ uváděného na okružním valu I. L. Červinkou, dnes nesvědčí žádné stopy a tento údaj lze pravděpodobně označit za mylný.
 - 10) Vyloučit však nelze „minimální“ variantu, dle které vnější opevnění mohlo sledovat pouze severozápadní bok staršího předhradí, ani variantu „maximální“, podle které je možno předpokládat, že průběh dnešní cesty se kryje s průběhem severozápadní části popisovaného opevnění, které vystoupilo až do sedla pod vrcholem Baba a podobně jako v jihozápadním sedle, jej v nejnižším místě přetalo.
 - 11) Vznik nového hradu může předznamenat i skutečnost, že v nevelké vzdálenosti odtud zaniká v průběhu 1. poloviny 14. století hrad Rysov, ležící v ploše pozdějšího světlovského panství (srov. Kohoutek 1995, s. 81).
 - 12) Zjištěná obdobná úprava vnější fasády paláce může svědčit o souběhu provádění jeho přestavby; s přestavbou parkánu zřejmě souvisí i vybudování, či úprava předpokládaného vstupu do jádra – svědčí o tom široké okosení bloku kamenného ostění.
 - 13) V souvislosti s tímto konstatováním je nutno vzpomenout písemně i hmotně doloženou významnou stavební aktivitu, prováděnou v závěru 14. století na nedalekém hradě Lukově rovněž Sternberky (srov. Kohoutek 1995, s. 56).
 - 14) Viz východní svah pod severovýchodním horským sedlem, případně i některé útvary v západním svahu, který je značně zvodnělý. Vliv zde má samozřejmě i lesní těžba; oproti stavu před rokem 1907 (viz obr. 19) zachycují snímky jen o něco pozdější (1933) z větší části, či zcela odlesněnou akropoli hradu (srov. Chovanec J., 2001, 2 snímky ve fotografické příloze ke kapitole č. 8).
 - 15) Existenci takového objektu předpokládal již M. Plaček (srov. výše a Plaček M., 2001; tam další literatura)

LITERATURA

- Bayerová, T. – Bayer, K. – Vrla R. v tisku: Výsledky průzkumu povrchových úprav parkánové hradební zdi hradu Starého Světlova, in: Zprávy památkové péče.
- Červinka, I. L. 1942: Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské, Brno, rukopis uložen u AÚ AV ČR Brno, 64–66, obr. 25.
- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha, 115, 116.
- Kohoutek, J. 198: Výzkum středověkých hradů v oblasti Vizovických vrchů, *Archaeologia Historica* 11, 201–219.
- Chovanec, J. 2001: Různočení o rodném kraji, Uherský Brod.
- Kohoutek, J. 1995: Hrady Jihovýchodní Moravy, Zlín – tam viz další literatura.
- Peřínka, V. 1907: Vizovský okres, Vlastivěda moravská, II. Místopis, Brno.
- Plaček, M. 1982: K problematice hradů s plášťovou zdí na Moravě, *Archaeologia Historica* 7, 335–351.
- Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí, Praha, 588–590.
- Pokuda, Z. 2000: Starý a Nový Světlov v době předbělohorské, in: Zlínsko od minulosti k současnosti, Zlín, 5–56.
- Štulc, J. 1994: Konzervace zřícenin a restaurátorská etika, in: Zprávy památkové péče 54: č. 4, 104–108.
- Václavík, A. 1848: Luhačovské zalesí (kapitola 3., Přehled osídlení a nárys minulosti do roku 1848 – Červinka, I. L., První osídlení, 22–26.
- Vůjta, M. – Krist J. – Gírgel M. 1995: Geologie, in: kol. 1995, Vlastivěda moravská, Zlínsko, Brno, 9–15.

DIE BURG STARÝ SVĚTLOV

Die Burgruine Starý Světlov (Alt Světlov, Katastralgebiet Podhradí, Bez. Zlín) befindet sich unweit von Luhačovice im Zliner Kreis in der westlichen Partie des Bergkamms von Vizovické vrchy (Wisowitzer Berge) 609 m hoch über dem Meeresspiegel. Die Lokalität wurde archäologisch (1983) und bauhistorisch erforscht.

Für die Gründungszeit der Burg wird die Mitte des 14. Jahrhunderts gehalten, die ältesten Besitzer und wohl auch Bauherren gehörten dem bedeutenden Adelsgeschlecht von Sternberg an. Die Burg wurde in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts eine strategische Festung mit einem vorausgesetzten Aufenthalt einer mächtigen Kampfgefolgschaft (in den Schriftquellen werden bis 700 Mitglieder erwähnt). In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts war die Burg (wohl im Zusammenhang mit den böhmisch-ungarischen Kriegen) beschädigt worden, nach 1500 wurde sie als öde erinnert.

Den ältesten Burgkern bildete ein Vieleck der Ringmauer (die Mauerstärke 170–180 cm), zu der an der Nordostseite der schmale gestreckte Palas angeschlossen war. Den Burgkern umgab der Zwinger und die äußere Befestigung (der Graben, der Wall), woran an der Südwestseite eine Vorburg mit der Bebauung leichterer Konstruktionsweise angeschlossen. Spätestens bis in die zwanziger Jahre des 15. Jahrhunderts wurde der Burgkern baulich umgestaltet (Einbau der Gewölbe und wohl auch der Umbau der Zwingermauer mit dem vorgelagerten Torbau). Später, in den 30. – 40. Jahren des 15. Jahrhunderts, wurde das befestigte Areal in der südwestlichen und nordwestlichen Richtung gedehnt. Die Kriegsschäden in der Burg werden durch archäologisch festgestellte Brandschichten (im Burgkern und in der Vorburg) und vielleicht auch mittels eines Bruchstücks von einem Haubitzengeschoss belegt. Die verlassenen Burgruinen waren vor allem durch Bausteinbrechen beschädigt worden, jüngst stellte man illegale Grabungen fest, die weitere Schäden am Denkmal zur Folge haben. Einen interessanten Fund bildet jener des kompakten Kalkanstrichs an der Außenseite der Zwingermauer; eine ähnliche Erscheinung wurde bisher in den mährischen Burgen nicht belegt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Starý Světlov, Gesamtansicht der Lokalität von Osten (rechts der Gipfel Baba, in der Mitte der Burgkern, links das abfallende Gelände der Vorburg).

Abb. 2: Starý Světlov (Bez. Zlín, Katastralgebiet Podhradí), Grundriss des Burgkerns mit der Vorburg (falls nicht anders angeführt, alle Fotos und Zeichnungen des Autors, 2002).

Abb. 3: Starý Světlov, Ruinen der nördlichen Partie der Burgkernzwin-

mauer mit Rest des äußeren Mauerhaupts, Ansicht von Nordosten, Zustand 1988.

Abb. 4: Starý Světlav, Situation aus der Abb. 3, gegenwärtiger Zustand; der Abschnitt des Mauerhaupts rechts unten existiert nicht mehr.

Abb. 5: Starý Světlav, ein Teil der Außenseite der westlichen Partie der Burgkernzwingermauer; auf der Aufnahme deutlich stärkeres Mauerwerk der unteren Teile der Mauer und Reste der Kalkanstriche oben; Ansicht von Nordwesten.

Abb. 6: Starý Světlav, abgerundete Nordostecke der Burgkernzwingermauer, Ansicht von Osten, Zustand 1988.

Abb. 7: Starý Světlav, Situation aus der Abb. 6, Zustand nach dem Einsturz der westlichen Partie vom Mauerhaupt.

Abb. 8: Starý Světlav, Ruinen der westlichen Partie der Ringmauer des Burgkerns, Ansicht von Nordwesten; im Vordergrund Verlauf des inneren Mauerhaupts, rechts Zwinger.

Abb. 9: Starý Světlav, Innenseite der Nordwestecke der Ringmauer des Burgkerns, Ansicht von Süden.

Abb. 10: Starý Světlav, ein sekundär verwendetes architektonisches Glied nahe der Palassüdwestecke, unten der deutlich stärkere Mauersockel; Ansicht von Westen, Zustand 1984.

Abb. 11: Starý Světlav, Ansicht der nördlichen Ecke eines Palasraumes (des dritten von Westen); in der Grabung ein Teil des Hauptes der inneren Quervand (links), die an die Hofmauer mit einer Baufuge anknüpft; rechts von der Berührungsstelle ein deutliches Innenblendenfragment, Ansicht von Süden, Zustand 1998.

Abb. 12: Starý Světlav, gegenwärtige Ansicht der Partie aus der Abb. 11; Fragmente vom Mauerwerk mit der Aussagekraft sind offenbar unwiederbringlich verloren.

Abb. 13: Starý Světlav, Ansicht eines Blocks vom Mauerwerk, den eine illegale Grabung abgedeckt hat; links Außenseite der Palashofmauer, rechts Mauerwerk und westliche Ecke des Blocks; an der Oberfläche der Steine Reste des Putzausstattungs, Ansicht von Westen, Zustand 1999.

Abb. 14: Starý Světlav, Blick vom Burgkernbereich zur südlichen Partie des Ringwalls und -grabens, Ansicht von Nordosten.

Abb. 15: Starý Světlav, Situation der Burg und ihrer nächsten Umgebung; rechts unten das Joch unter dem Berg Brda, links das Joch nordwestlich unter dem Gipfel vom Berg Baba.

Abb. 16: Starý Světlav, die weitere Situation der Burgumgebung; rechts Befestigung auf dem Gipfel des Berges Brda, links Burgbereich, links unten Gipfel vom Berg Baba.

Abb. 17: Starý Světlav, perspektiver Rekonstruktionsversuch der Burg im Zustand gegen Mitte des 15. Jahrhunderts nach dem Arch. Pavel Šimeček; Autor der Zeichnung vermutet, daß der Palasbau die Ringmauerhöhe übergriff, an der Südseite des Burgkerns setzt er keinen Zwinger voraus; Ansicht von Westen (Zeichnung P. Šimeček, 2003).

Abb. 18: Starý Světlav, Aufnahme der in der Burg gefundenen Steinmetzdetails: a – Profil eines Blocks vom Torgewände(?), b – Profil eines Glieds aus der westlichen Partie des Palas (sekundär verwendetes Stück), c – Profil eines Bauglieds vom Palasinneren, d – Fragment eines Steingeschosses vom Zwinger nahe des Eingangsobjektes.

Abb. 19: Starý Světlav, die älteste bisher festgestellte Fotografie der Burgruinen aus der Zeit vor 1907; Ansicht von Süden, der Felsen im Hofbereich (rechts) und westliche Partie der Burgkernringmauer (reproduziert vom Werk: Peřinka, V., 1907, Abb. 29, S. 151).

Abb. 20: Starý Světlav, gegenwärtiger Zustand der Partie aus der Abb. 19, die Mauerkrone ist (besonders an der linken Seite) erheblich niedriger.

(Übersetzung J. Noll)

STANOVÁ STŘECHA S VYHLÍDKOVOU BÁNÍ DOMU ČP. 15 KALICH V LITOMĚŘICÍCH

MICHAL PANÁČEK – MILADA RADOVÁ
- ŠTIKOVÁ

Jednou z nejtypičtějších dominant města Litoměřic je nepochybně jehlancová střecha vrcholící vyhlídkovou bání, připomínající svým tvarem kalich, která korunuje mohutný měšťanský dům čp. 15 v jižní frontě hlavního náměstí. Již od raného novověku byla tato stavba obdivována a zasluženě zvýrazňována na vedutách a prospektech města, dnes je oblíbenou turistickou atrakcí. Její konstrukčně typologická a architektonicko umělecká podoba však svým významem daleko překračuje nejenom hranice města, ale celé oblasti českých zemí.

Obr. 1: Litoměřice, dům čp. 15 Kalich. Celkový pohled od severozápadu (foto M. Panáček, 2001).